

FRAZEOLŠKI NEOLOGIZMI V SLOVENSKIH IN NEMŠKIH SLOVARJIH

Frazeološke neologizme uvrščamo med večbesedne neologizme, zanje pa je značilen znan čas nastanka in sprejetja v slovar. Članek obravnava frazeme v *Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika* (SNB) in nemških slovarjih neologizmov. Iskanje v slovenskem slovarju je potekalo tako, da so bila najprej zbrana večbesedna gesla z ekspresivnimi kvalifikatorji, nato pa so bili dodani tudi frazemi brez ekspresivnih kvalifikatorjev. Natančna predstavitev neologizmov v nemških slovarjih omogoča avtomatsko iskanje. Od skupno 2519 neologizmov je večbesednih 134, kar znaša 5,3 % gesel. Spletna orodja omogočajo izbiranje gesel po različnih kriterijih, pri čemer je za frazeme pomemben kriterij idiomatičnost, po katerem ločujemo popolna, delna in neidiomatična slovarska gesla.

Raziskovanje frazeoloških neologizmov je v slovenskem jezikoslovju novo znanstveno področje. Analiza nemškega gradiva kaže, da je pri raziskovanju smiselna širša opredelitev frazeologije brez izločanja (idiomatičnih) terminoloških večbesednih leksemov. Poseben izziv pri raziskovanju frazeoloških neologizmov je zbiranje gradiva. Za boljšo uporabnost slovenskih slovarjev neologizmov bi bilo smiselno bolj natančno označevanje gesel tudi s stališča zgradbe in idiomatičnosti. To bi omogočalo boljšo uporabo gradiva za raziskovanje različnih vrst neologizmov in pridobivanje informacij o leksikalnih spremembah.

Ključne besede: leksika, frazem, idiomatičnost, slovenščina, nemščina

0 Uvod

Vsi živi jeziki se spreminjajo in prilagajajo poimenovalnim potrebam. Brez tega jezik in z njim jezikovna skupnost ne bi preživela. Z jezikom se spreminjajo tudi poimenovalne enote, torej leksemi, ki so lahko po zgradbi enobesedni in večbesedni. Med večbesedne leksikalne enote uvrščamo frazeme, ki tako kot druge leksikalne enote iz jezika odhajajo, se spreminjajo in nastajajo na novo.

V slovenskem jezikoslovju časovni vidik pri raziskovanju frazemov še ni pogosto obravnavan,¹ zato je predstavitev jezikoslovnega raziskovanja in nemškega slovaropisja tudi spodbuda za pripravo novih priročnikov in dopolnitev raziskovanja novejših frazemov.

1 Poimenovanja in opredelitve leksikalnih novosti

Za leksikalne novosti imamo več različnih poimenovanj. V nemščini je ustaljena raba termina neologizem oziroma Neologismus (Kinne 1996; Gstöttner 2003; Elsen 2004), v slovenščini rabimo poimenovanja neologizem (Bajec idr. 1964: 8), nove besede (Korošec 1976), novota, neologizem (Toporišič idr. 1990), novejša leksika (Štumberger 2011) in novejše besedje (Bokal idr. 2003).²

Novejša leksika je opredeljena po naslednjih kriterijih (povzeto po Štumberger 2015a): razmerje med vsebino in izrazom, časovni vidik in razširjenost leksema. V slovenskih člankih, ki so nastali ob zbiranju gradiva na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša, ločijo naslednje tipe (Gložančev in Kostanjevec 2006: 91):

- (1) beseda je (tvorbena) nova, torej nov izraz za novo predmetnost /.../,
- (2) lahko je novoopomenjen izraz, ki predstavlja a) širjenje pomenja besede, ki je zaradi splošne uveljavljenosti in uzaveščenosti že predstavljena v SSKJ /.../, b) širjenje pomenja besede (tudi v smislu pomenske specifikacije v jeziku že obstoječe besede s širšim pomenskim obsegom), ki ni bila sprejeta v SSKJ /.../.

V zvezi s terminološko rabo je zanimivo, da avtorici pišeta o besedah, ne leksemih, čeprav so gesla v SNB po izrazni podobi enobesedna in večbesedna, torej tudi frazemi. S stališča terminologije bi bila posebno v zvezi s frazemi bolj natančna raba termina leksem, kajti pojem leksikaliziranost je povezan z avtomatiziranostjo, ki je »razpoznavna lastnost večbesednih leksemov« (Vidovič Muha 2021: 27).

Časovni vidik zajema »čas, ki je pretekel od nastanka iz lastnega jezika ali od prevzemanja iz tujega jezika« (Štumberger 2015a: 154). Zaradi nedoločenosti časovne kategorije je za časovni vidik smiselna naslednja definicija: »Neologizme obravnavam kot lekseme, katerih čas nastanka je znan in ki jih je večina ljudi jezikovne skupnosti v tem času sicer sprejela, jih pa še vedno dojema kot nove« (Schippan 2002: 244).

Pomembnost časovne opredelitve kaže npr. frazem *biti na isti valovni dolžini*, ki ga Ettinger (2019: 103) navaja kot primer frazeološkega neologizma. E. Piirainen (2005: 65) njegov nastanek pojasnjuje s tehničnim razvojem in radiem, zato najdemo podoben frazem v različnih jezikih. Frazem *biti na isti valovni dolžini* najdemo

¹ Spodbudo za raziskovanje je ob izidu *Slovarja novejšega besedja slovenskega jezika* (v nadaljevanju SNB) dala N. Jakop (2013).

² Poimenovanja so natančno predstavljena v članku *Leksikološka opredelitev novejše leksike in terminološka raba v slovenskem jezikoslovju* (Štumberger 2015b).

že v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (v nadaljevanju SSKJ), uvrščanje med neologizme leta 2019 pa kaže pomembnost natančne časovne opredelitve.

Razširjenost novejše leksike povezujemo z razmerjem novejše leksike do strokovne in neknjižne leksike ter do priložnostnih/enkratnih tvorbo (okazionalizmov). Razmerje do strokovne in neknjižne leksike je »pogosto povezano z razširitvijo denotata na področja vsakdanjega življenja« (Štumberger 2015a: 154). Razmerje med novejšo leksiko in priložnostnimi besedami zajema ločevanje med leksemom in »priložnostno besedo«, ki »se sem ter tja pojavi, ni pa podružbljena, ker se nekako sama poda iz določenega govornega ali besedilnega položaja« (Toporišič 1992: 222).

Leksikalne novosti praviloma najprej nastajajo v govorjenem jeziku, zato jih lahko pri omejitvi analize na pisni prenosnik spregledamo. V zvezi s frazemi se je pomembno zavedati tudi tega, da na pogostost rabe vpliva njihova zaznamovanost.

Izčrpno predstavitev prepoznavanja in vrednotenja frazeoloških neologizmov najdemo v članku *Phraseologische Neologismen: Identifikation und Validierung* (Schreiber, Mahlow in Juska-Bacher 2012). V članku predlagajo za identifikacijo in validacijo frazeoloških neologizmov naslednjo kombinacijo metod (Schreiber, Mahlow in Juska-Bacher 2012: 7, prevod po Polajnar 2013: 7):

- a) primerjava najnovejših izdaj izbranih frazeoloških slovarjev oz. zbirk,
- b) korpusna analiza oz. analiza s spletnimi iskalniki,
- c) zbiranje primerov/introspekcija ter
- d) anketiranje maternih govorcev.

Rezultat obsežne raziskave 2577 strojno izbranih frazeoloških kandidatov je bilo samo 15 frazeoloških neologizmov iz časa po letu 2000 (Schreiber, Mahlow in Juska-Bacher 2012: 27). Analiza je pokazala, da so mlajše osebe poznale več neologizmov kot starejše. Iz tega lahko sklepamo, da veliko neologizmov izhaja iz slenga. Ker je to pretežno govorjeni jezik, ga je težje zajeti in ustrezno raziskovati.

2 Poimenovanja in opredelitve frazeoloških enot

Za poimenovanje frazeoloških enot je bilo v slovenščini v rabi več izrazov, npr. fraza ali rečenica (Pavlica 1960: 1), frazeologem (Toporišič 1973/1974) in frazeološka zveza (frazo) (Uvod v SSKJ). Aktualna terminološka raba je frazem, ki ga je prvi uporabil J. Petermann (Vidovič Muha 2021: 107, op. 113):

»Namesto izraza frazeologem (Toporišič npr. 1973/4) za vsakršno stalno besedno zvezo je izraz frazem v ožjem pomenu (načeloma konotativni 'frazeeologem') v slov-

enskem jezikoslovju prvi uporabil J. Peterman³ (1986)⁴ v kritiki predstavitve tovrstne leksike v SSKJ.«

Petermann je rabo termina frazem utemeljil z naslednjimi argumenti (1988: 307, op. 1):

»Frazeološko enoto« bom imenoval »frazem« v skladu s terminologijo, ki je rabljena pri nas v Mannheimu. Termin »frazelogem«, ki ga je uvajal TOPORIŠIČ 1974, se mi ne zdi dober, ker ni oblikovan analogno terminološki vrsti »fonem, morfem, leksem«. »Frazelogem« bi bil po mojem mnenju neke vrste »teorem«, namreč dogma frazeološke teorije.

V slovenskem prostoru se je danes ustalil termin frazem,⁵ v nemščini pa je terminološka raba zelo neenotna. E. Donalies predstavlja terminološko tematiko v članku *Idiom, Phraseologismus oder Phrasem: zum Oberbegriff eines Bereichs der Linguistik*. V članku so z natančno navedbo virov zbrana poimenovanja, ki so se rabila v nemškem govornem prostoru. Predstavljeni so kriteriji za frazeološke enote, npr. večbesednost in status enote (Donalies 1994: 344). Večbesednost pomeni, da je frazeološka enota zgrajena iz vsaj dveh besed, status enote pomeni sprejemanje, pomnjenje in rabo jezikovne enote kot celote.

E. Donalies kot nevtralen pojem za področje frazeologije (*Phraseologie*) navaja frazeologizem (*Phraseologismus*), ki je po tvorjenosti podoben neologizmu (*Neologismus*) (Donalies 1994: 345). Kot ustrezen termin je naveden tudi frazem (*Phrasem*), ki se uveljavlja mednarodno in nadaljuje uveljavljene jezikoslovne termine (Donalies 1994: 347): »fonem, grafem, morfem, leksem, frazem, tekstem.«

Aktualna raba kaže pogostost obeh izrazov, *Phrasem* in *Phraseologismus* pa najdemo tudi v istem besedilu, npr. Brehmer 2009.

Pri opredelitvah frazeoloških enot je veliko neenotnosti. Opredelitve zajemajo ločevanje frazeologije v širšem in ožjem pomenu (npr. Kržišnik 1994a: 24, op. 50) ter jedrne in obrobne (mejne) frazeologije, ki ju ločimo »na podlagi njihove ekspresivnosti oz. neekspresivnosti« (Kržišnik 1994b: 92).

Po tej opredelitvi spadajo v »obrobni (mejni) del« zglede kot *mačje oko*, *materina dušica*; *zbujati pozornost/radovednost/poželenje/neprijetne občutke*; *dati predlog/pobudo*« (Kržišnik 1994b: 92). V magistrski nalogi je E. Kržišnik frazeme, ki

³ Petermann (op. S. Š.).

⁴ Članek je »zaradi gmotnih težav« pri izdaji zbornika (Paternu in Jakopin 1988: 5) izšel šele leta 1988, gl. Petermann 1988.

⁵ V prvi večavtorski in večjezični monografiji (ur. Jakop in Jemec Tomazin 2013) je frazeologem rabljen v zgodovinskem pregledu (Kržišnik 2013), seznamih literature in citatu iz druge izdaje knjige *Leksikon imen: izvor imen na Slovenskem* Janeza Kebra (1996). Samo v seznamu literature je frazeologem naveden v monografiji *Prostor in čas v frazeologiji* (ur. Kržišnik, Jakop in Jemec Tomazin 2016).

spadajo v obrobni del frazeologije, po Čermáku uvrstila v naslednje skupine (Kržišnik 1988: 68):

- a) izrazi s konkretnim denotatom: *mačje oko*;
- b) izrazi terminološkega značaja: *prosti pad*, *povedkov prilastek*;
- c) izrazi z omejeno kolokabilnostjo: *odpreti nastežaj*, *širno morje*;
- č) nekateri glagolsko-imenski izrazi z abstraktnim samostalnikom (njihova kolokabilnost je omejena na abstraktne samostalnike): *vzeti v poštev* 'upoštevati', *vzbujati pozornost* (*poželenje*, *zanimanje*, *interes*).

V nemški literaturi so frazemi opredeljeni kot »stabilne enote iz več kot ene besede« (Schippan 2002: 47), jedro frazeologije pa zaznamujejo »reproduktibilnost, stabilnost, leksikalnost in idiomatičnost«. V nadaljevanju je pojasnjeno, da nimajo vsi frazemi vseh značilnosti, kajti tudi tukaj ločujemo obrobje in središče.

Širšo opredelitev najdemo v knjigi Haralda Burgerja,⁶ ki navaja dve lastnosti frazemov (Burger 2015: 11):

Prvič, te enote so sestavljene iz več besed, drugič, te besede niso združene samo za to enkratno priložnost, temveč gre za kombinacije besed, ki so nam kot nemško govorečim znane prav v tej kombinaciji (morda z variantami), podobno kot poznamo (kot posamezne enote) nemške besede.

Razlike v opredelitvah so povezane tudi z jezikovno zgradbo slovenščine in nemščine, kajti veliko izrazja ima v slovenščini večbesedno zgradbo in bi ga torej prištevali k frazeologiji, npr. skupini a in b v razvrstitvi E. Kržišnik (1988). V nemščini so taki izrazi pogosto zloženke in že po kriteriju večbesednosti izločeni iz frazeologije, npr. *Katzenauge* za *mačje oko*, še več primerov pa navaja A. Vidovič Muha (1988), npr.: *Lehrerkollegium* – učiteljski zbor (316), *Meerwasser* – morska voda (317), *Trinkmilch* – mleko za pitje (317), *Kindergarten* – otroški vrtec (317), *Halsnerv* – živec v grlu (317), *Milchsuppe* – mlečna juha (317).

3 Frazeološki neologizmi v splošnih slovarjih

Leksikalne novosti v splošnih slovarjih praviloma niso posebej označene. Izjema pri tem je vzhodnonemški slovar Sodobnega nemškega jezika, ki ga je izdala Nemška akademija znanosti (Klappenbach in Steinitz 1967) in je kot novo obravnaval leksiko po letu 1945, npr. *Automation* – avtomatizacija, *campen* – kampirati; *Atomenergie* – atomska energija, *bombengeschädigt* – zbombardiran; *Brigade* – brigada v novem pomenu delovne skupine (Klappenbach in Steinitz 1967: 14, poglavje B. Označevanje, zgledi navedeni po Štumberger 2011: 30–31). V nemščini so vsa navedena gesla enobesedna, v slovenščini pa je med novostmi tudi stalna besedna zveza *atomska energija*, ki jo uvrščamo v frazeologijo v širšem smislu.

⁶ Burger (2015: 11, op. 1) navaja, da je še v četrti izdaji rabljen termin *Phraseologismus*, za termin *Phrasem* pa so se odločili v 5. izdaji.

V slovenskem slovaropisju je bil poseben kvalifikator neologizem naveden v poskusnem snopiču *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (Bajec idr. 1964),⁷ s kvalifikatorjem neol. pa je bil označen tudi primer v frazeološkem gnezdu (Bajec idr. 1964: 18): neol. na sliki dela že tri leta *slika ima v delu*.

Kvalifikator neologizem v SSKJ ni bil sprejet, oznako neologizem z dvojnico novota pa je nato uvedel *Slovenski pravopis* (Toporišič idr. 1990). Neologizem oziroma novota je opredeljena kot »jezikovna prvina, katere novost še čutimo« (Toporišič idr. 1990: § 1064), med 22 gesli s to oznako pa so vsa enobesedna.

4 Frazeološki neologizmi v slovarjih neologizmov

SNB obravnava »splošno, t. i. dejavno, živo besedje, ki se je v slovenščini pojavilo oz. uveljavilo v približnem časovnem okviru zadnjih dvajsetih let, kar pomeni, da to besedje v Slovarju slovenskega knjižnega jezika ni obravnavano« (Gložančev in Kostanjevec 2006: 90). Primerjava z nemškimi slovarji kaže, da so si Nemci za slovarsko obravnavo izbirali krajša časovna obdobja desetih let, tako da imamo na spletu slovarje neologizmov za naslednja obdobja: 1991–2000, 2001–2010 in 2011–2020 (gl. Neologismenwörterbuch v virih).

SNB nima posebnega frazeološkega gnezda, zato je iskanje potekalo z izpisovanjem in določanjem večbesednih leksemov. V nemških slovarjih ločujejo naslednje vrste neologizmov: novi leksem – Neulexem in novopomenka – Neubedeutung, novi leksemi pa so razdeljeni še na kategoriji: novi leksem (samo besede) – Neulexem (nur Wörter) in novi leksem (samo frazeologizmi) – Neulexem (nur Phraseologismen). Ker so leksemi v nemških slovarjih natančneje označeni kot v slovenskem, je iskanje potekalo elektronsko.

4.1 Frazeološki neologizmi v *Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika*

Raziskava je potekala tako, da sem najprej pregledala vsa gesla z ekspresivnimi kvalifikatorji (ekspresivno, slabšalno in vulgarno), nato pa zbrano dopolnila z gradivom avtoric, ki so frazeološke neologizme iskale po drugih virih in metodah (Antloga in Race 2013; Petric 2011; Jakop 2013).

Kvalifikator ekspresivno je imelo 212 gesel, slabšalno 14, vulgarno pa 12. Avtomatsko iskanje je zajelo tako enobesedne kot večbesedne lekseme, zato je bilo treba večbesedne izločiti ročno. S kvalifikatorjem ekspresivno je v SNB 29 večbesednih

⁷ O posebnem kvalifikatorju za leksikalne novosti je kritično pisala B. Pogorelec in opozorila na to, da »se je treba vprašati, glede na kaj je ta beseda nova. Zdi se nam, da bi bilo potrebno imenovati neologizme besede, ki jih jezik še čuti kot tuje, nenavadne, ki pa še niso docela prodrle. Morda bi bil boljši kvalifikator novejše ali kaj podobnega. Preden bo slovar izšel, bo takle neologizem, kolikor se bo prijel, že zdavnaj ustaljen in bo kvalifikator stilne plasti zgrešil svoj namen« (Pogorelec 1963/64: 236).

leksemov, eno poimenovanje pa ima kvalifikator slabšalno. Natančnejša analiza kaže, da za označevanje s kvalifikatorji »ne obstajajo zanesljiva in splošno sprejeta merila« (Antloga in Race 2013: 4), to pa se kaže v razlikah pri označevanju med SNB in *Slovarjem slovenskih frazemov* (Keber 2011).

Gradivno širše je bila zasnovana raziskava Š. Antloga in D. Race, ki se nista omejili na večbesedne lekseme z ekspresivnimi kvalifikatorji. V SNB sta našli stalne besedne zveze in frazeme, ki so označeni (Antloga in Race 2013: 3–4):

a) s kvalifikatorjem eksp.: *balkanska krčma, bela smrt, beli ovratnik, lovec na glave, malo morje, modri angel, moške v modrem, napolniti/polniti si baterije, prati/oprati denar, pralnica denarja, pasja procesija, prazni tek, prodajati/prodati meglo, veliki brat, svetovna vas, smetišče zgodovine, sive celice* idr.;

b) s kvalifikatorjem slabš.: *banana republika* ali

c) so brez kvalifikatorja: *bela halja, bela karavana, beli cirkus, bela knjiga, črna luknja, črna točka, dežela na sončni strani Alp, dežurni krivec, modri planet, siva ekonomija, siva pega, veliki met, veliki pok* idr.

Leksem *črna luknja* je termin s področja astronomije in s pomenom 'območje v vesolju s tako močno gravitacijo, da posrka vase celo svetlobo' (Bizjak Končar in Snoj 2012: 101). Po determinologizaciji se je razvil pomen 'kar povzroča veliko izgubo, škodo, navadno materialno', ki je v SNB in SSKJ² brez ekspresivnega kvalifikatorja (Jakop 2016: 151).⁸ V *Slovarju slovenskih frazemov* ima frazem *črna luknja* kvalifikatorje »eksp., pren.; tudi kot primera« (Antloga in Race 2013: 4), zato Š. Antloga in D. Race razmišljata o tem, da bi ga lahko dodali tudi v SNB (Antloga in Race 2013: 5).

Zanimivi so večbesedni leksemi *oprati denar, prati denar* in *pranje denarja*,⁹ ki jih v *Slovarju slovenskih frazemov* ni, v SNB pa imajo vsi trije kvalifikator ekspresivno. N. Jakop navaja, da je »/p/rehod v splošno rabo potrdljiv s statističnim podatkom o rabi te besedne zveze v korpusu« (Jakop 2013: 164). To drži, opozarjam pa, da pri geslu *pranje denarja* pomenska opredelitev in zgledi iz SNB ne potrjujejo ekspresivnosti (Bizjak Končar in Snoj 2012: 289): »spravljanje nelegalno pridobljenega denarja v legalni obtok z namenom zbrisati njegov izvor: *odkrivanje pranja denarja; preprečevanje pranja denarja; Finančne ustanove niso najboljše kraji za pranje denarja.*«¹⁰

⁸ »Zveza *črna luknja* je bila v svojem neterminološkem pomenu prvič registrirana v *Slovarju novejšega besedja*, vendar še brez oznake ekspresivnosti, v drugi izdaji SSKJ (SSKJ²) je bila vključena v frazeološko gnezdo (tudi brez oznake ekspresivnosti)« (Jakop 2016: 151, op. 3).

⁹ N. Jakop primer *pranje denarja* uvrsti v »še ne raziskano področje nastanka frazeoloških neologizmov« na stičišču »terminologije in frazeologije«. To področje zajema »prehajanje terminov v splošno rabo, npr. *pranje denarja*, in frazeološko poimenovanje terminološkega denotata, ki je neologizem, npr. *ležeči policaj – cestna (talna) hitrostna ovira na cestišču*« (Jakop 2013: 163).

¹⁰ Neekspresivnost potrjuje tudi raba stalne besedne zveze v *Davčnem terminološkem slovarju* (2022) in *Pravnem terminološkem slovarju* (2018) ter v imenu institucije Urad Republike Slovenije za preprečevanje pranja denarja.

Analize novjših večbesednih leksemov (npr. Petric 2011) sodijo v frazeologijo v širšem smislu, ukvarjajo pa se tudi z razmerjem med pomenom enot stalne besedne zveze in frazeološkim pomenom. Pri tovrstni analizi preverjamo, ali »katera od sestavin ne nastopa v svojem slovarskem pomenu« (Petric 2011: 146). Glede na predvidljivost pomena po Toporišiču (1973/74) ločujemo sestave, skupe, sklope in zrasleke. Pri sestavah je pomen frazema »enak vsoti pomenov posameznih njegovih sestavin, tj. besed.« (Toporišič 1973/74: 146), pri skupih »imajo posamezne besede čisto poseben, enkratni pomen« (Toporišič 1973/74: 148), sklopi so stalne besedne zveze »s prenesenim pomenom«, ki imajo »kot proste seveda slovarsko docela predvidljiv pomen, ki pa je različen od frazeološkega« (Toporišič 1973/74: 152), pomena zraslekov pa »niti približno ne moremo uganiti iz besed, ki ga tvorijo« (Toporišič 1973/74: 153).

Š. Petric je analizirala gradivo iz geslovnika SNB, pri tem pa se raziskava »ni posebej osredotočala na (ne)ekspresivnost leksemov, saj ta lastnost za tovrstno razvrščanje ni relevantno merilo« (Petric 2011: 155). Rezultati so pokazali, da »je bilo največ takih z lastnostmi sestav (27) in skupov (28); sledijo sklopi (11), zrasleka pa v obravnavanem gradivu ni bilo. Pretežno gre za terminološke večbesedne iztočnice, večina teh pa je prevedena, navadno iz angleščine« (Petric 2011: 154).

4.2 Frazeološki neologizmi v nemških slovarjih neologizmov

Ker je iskanje frazeoloških neologizmov zahteven postopek, je v slovarjih pomembno natančno opisovanje leksemov. V nemški zbirki neologizmov je zbranih 2519 novih besed, frazemov in pomenov, ki so v splošni slovar vstopili po letu 1991.¹¹ Slovarji so razdeljeni na obdobja 1991–20, 2001–2010 in 2011–2020.

Vsi slovarji neologizmov so dostopni na spletu, pri iskanju pa lahko gesla izbiramo po različnih kriterijih, npr. čas sprejetja v splošni slovar, izvorni jezik, besedotvorna vrsta in sestavni deli tvorjenk, besedna vrsta, spol, število, člen, vrsta glagola (pravilni ali nepravilni) in možnost tvorjenja trpnika. Za frazeme je pomemben kriterij idiomatičnost, s katerim ločujejo popolne, delne in neidiomatične stalne besedne zveze, pomenski prenosi, stilna in pragmatična zaznamovanost, slovar pa navaja tudi frazemske variante in sinonime.

Urejenost slovarja nam omogoča iskanje po različnih kriterijih in hitro pridobivanje gradiva za jezikoslovne analize. Z vpisom iskalnega pogoja *Phraseologismus* nam slovar izpiše 134 večbesednih gesel,¹² to pa znaša 5,3 % vseh neologizmov. Večbesedni leksemi so po stopnji idiomatičnosti razdeljeni na naslednje skupine:

¹¹ Seznam vseh 2519 neologizmov je na strani https://www.owid.de/service/stichwortlisten/neo_all (30. 5. 2023).

¹² Pregled večbesednih leksemov (nem. *Phraseologismen*) je na strani <https://www.owid.de/docs/neo/suche/index.jsp> (30. 5. 2023).

- a) 62 je popolnoma idiomatičnih gesel, npr. v *zelenem območju*¹³ – *im grünen Bereich* z začetka 90. let, *slon v sobi*¹⁴ – *ein Elephant im Zimmer* z začetka 21. stoletja. Frazem je prevod angleške zveze *an elephant in the (living) room*.
- b) Delno idiomatičnih je 42 gesel, npr. *globalna vas*¹⁵ – *globales Dorf* z začetka 90. let 20. stoletja. Frazem je prevod angleške zveze *Global Village*, v nemščini pa ima enobesedni sinonim *Weltdorf*.
- c) Neidiomatičnih je 30 gesel, npr. *digitalni podpis*¹⁶ – *digitale Signatur* s srede 90. let 20. stoletja.

Natančen opis gesel omogoča nove raziskave jezikovnih novosti. D. Steffens je v raziskavi poimenovalne funkcije ugotovila, da so glagolski frazemi pogosto slikoviti in da so nastali po metaforičnem prenosu, npr. s področja športa kot *den Ball flach halten* (dobesedno držati žogo nizko v pomenu 'zadržati se, ostati miren' (Steffens 2015: 59).

Podatki o razvrstitvi po frazemskih vrstah, ki zajemajo samostalniške, glagolske, predložne, pridevniške in stavčne frazeme, kažejo, da je največ frazemov uvrščenih v samostalniško in glagolsko frazemsko vrsto (Steffens 2015: 60–61).

Analiza samostalniških frazemov kaže, da je največ zvez pridevnika in samostalnika (Steffens 2015: 63). V levem prilastku so pogosto pridevniki, sedanjiški in pretekli deležniki in števniki. Pridevniki pogosto označujejo barve, pri tem pa je npr. zelena različno motivirana. V *zelenem receptu* (*grünes Rezept*) je barva povezana z barvo papirja, na katerem je napisan recept,¹⁷ zelena pa je povezana tudi z varstvom okolja, npr. *zelena elektrika*¹⁸ (*grüner Strom*). Predložna zveza v *zelenem območju* (*im grünen Bereich*) ima pomen 'brez nevarnosti neuresničitve, v redu'.

L. Kovbasyuk ugotavlja, da so frazeološki neologizmi po zgradbi samostalniški, predložni in prislovni (Kovbasyuk 2018: 127). Razdeljeni so v naslednje skupine: a) primerjalni frazemi, b) lastnoimenski frazemi, c) frazeološki termini, d) modelna tvorba.¹⁹ S kognitivno-semantičnega vidika so frazeološke nove enote uvrščene na področje človekovega (93 %) in kulturnega sveta (7 %). Človekov svet zajema področja, povezana s človekom, njegovo osebnostjo, čustvi, poklici, zdravjem, hrano, zakonom; kulturni svet opredeljujejo področja, povezana z mediji, koledarjem, jezikom (Kovbasyuk 2018: 128).

¹³ GF 2.0 242 pojavitev.

¹⁴ GF 2.0 18 pojavitev.

¹⁵ GF 2.0 657 pojavitev, obravnava tudi v SNB in SSKJ².

¹⁶ GF 2.0 454 pojavitev, obravnava tudi v SNB in SSKJ².

¹⁷ V slovenskem slovaropisju je *zeleni recept* naveden v *Farmaceutskem terminološkem slovarju*, 2., dopolnjena in pregledana izdaja (2019).

¹⁸ GF 2.0 143 pojavitev.

¹⁹ Prevod Modellbildung po Kržišnik 2014: 16.

Rezultati analiz so lahko osnova za študije na področju frazeologije in jezikovnega razvoja, praktično vrednost pa pri primerjalnih analizah L. Kovbasyuk vidi tudi pri pouku tujega jezika.

5 Sklep

Raziskovanje frazeoloških neologizmov je v slovenščini novo področje, za katerega je pomembna natančna opredelitev jezikovnih novosti in raziskavam primerna opredelitev frazemov. Predstavitve nemškega slovaropisja neologizmov je pokazala, da izločevanje idiomatičnih terminoloških zvez iz frazeologije ni smiselno, kajti frazeološki termini se lahko po prehodu v splošni jezik spet frazeologizirajo.

Za slovenske slovarje neologizmov bi bilo smiselno bolj natančno označevanje gesel tudi s stališča zgradbe in idiomatičnosti. To bi nam omogočilo boljšo uporabo slovarskega gradiva tudi za raziskovanje različnih vrst neologizmov in pridobivanje novih informacij o novejši leksiki.

Viri

GF 2.0 = *Korpus pisne standardne slovenščine Gigafida 2.0*: <https://viri.cjvt.si/gigafida/>. (Dostop 30. 5. 2023.)

Keber, Janez, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Neologismenwörterbuch. Leibniz-Institut für Deutsche Sprache (IDS): <https://www.owid.de/docs/neo/suche/index.jsp>. (Dostop 30. 5. 2023.)

SNB = Bizjak Končar, Aleksandra in Snoj, Marko (ur.), 2012: *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*: www.fran.si. (Dostop 30. 5. 2023.)

SSKJ² = *Slovar slovenskega knjižnega jezika: druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*: www.fran.si. (Dostop 30. 5. 2023.)

Literatura

Accetto, Matej idr., 2018: *Pravni terminološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Antloga, Špela in Race, Duša, 2013: Potencialno novi frazemi in njihova umeščenost v Slovar novejšega besedja slovenskega jezika. *Jezikoslovnica*, 5. 12. 2013. https://www.academia.edu/25487078/Potencialno_novi_frazemi_in_njihova_ume%C5%A1%C4%8Denost_v_Slovar_novej%C5%A1lega_besedja_slovenskega_jezika.

Bajec, Anton idr. (ur.), 1964: *Slovar slovenskega knjižnega jezika: poskusni snopič*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

- Bokal, Ljudmila, Gložančev, Alenka, Jakop, Nataša, Kostanjevec, Polona in Vojnovič, Nastja, 2003: O načrtovanem slovarju novejšega besedja slovenskega jezika. *Jezikoslovni zapiski* 9/1. 7–47.
- Brehmer, Bernhard, 2009: Äquivalenzbeziehungen zwischen komparativen Phraseologismen im Serbischen und Deutschen. *Südslawistik online. Zeitschrift für südslawische Sprachen, Literaturen und Kulturen* 1. 141–164.
- Burger, Harald, 2015⁵ (2010, 2007, 2003, 1998): *Phraseologie: eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Donalies, Elke, 1994: Idiom, Phraseologismus oder Phrasem: zum Oberbegriff eines Bereichs der Linguistik. *Zeitschrift für germanistische Linguistik* 22. 334–349.
- Elsen, Hilke, 2004: *Neologismen. Formen und Funktionen neuer Wörter in verschiedenen Varietäten des Deutschen*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Ettinger, Stefan, 2019: Leistung und Grenzen der Phraseodidaktik. Zehn kritische Fragen zum gegenwärtigen Forschungsstand. *Philologie im Netz (PhilN)* 87. 84–124.
- Gložančev, Alenka in Kostanjevec, Polona, 2006. Novejše besedje slovenskega knjižnega jezika – seznam (A–O). *Jezikoslovni zapiski* 12/2. 89–159.
- Gstöttner, Maria, 2003: *Neologismen in der deutschen Gegenwartssprache*. Dunaj: GRIN Verlag.
- Hudej, Nika idr., 2022: *Davčni terminološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Jakop, Nataša, 2013: Frazeološki neologizmi v slovenščini. Jakop, Nataša in Jemec Tomazina, Mateja (ur.): *Frazeološka simfonija: sodobni pogledi na frazeologijo*. Ljubljana: Založba ZRC. 157–166.
- Jakop, Nataša, 2016: Sestavine kozmosa v slovenski frazeologiji. Kržišnik, Erika, Jakop, Nataša in Jemec Tomazina, Mateja (ur.): *Prostor in čas v frazeologiji*. Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 149–156.
- Jakop, Nataša in Jemec Tomazina, Mateja (ur.), 2013: *Frazeološka simfonija: Sodobni pogledi na frazeologijo*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Keber, Janez, 1996: *Leksikon imen: izvor imen na Slovenskem*. Celje: Mohorjeva družba.
- Kinne, Michael, 1996. Neologismen und Neologismenlexikographie im Deutschen. *Deutsche Sprache* 24/4. 327–358.
- Klappenbach, Ruth in Steinitz, Wolfgang (ur.), 1967 (1964): *Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache*. 1. Band. Berlin: Akademie-Verlag.
- Korošec, Tomo, 1976: Nove besede v časopisnih žanrih dnevnika Delo 1969–1975. *Slavistična revija* 24/2–3. 219–236.
- Kovbasyuk, Larysa, 2018: Deutsche phraseologische Neologismen (am Beispiel der Null- und Zehnjahre). *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія Лінгвістика: Зб. наук. пр 34/2. Херсон: Вид-во ХДУ. 125–129.
- [Kovbasyuk, Larysa, 2018: Deutsche phraseologische Neologismen (am Beispiel der Null- und Zehnjahre). *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія Лінгвістика: Зб. наук. пр 34/2. Херсон: Вид-во ХДУ. 125–129.]
- Kržišnik - Kolšek, Erika, 1988: *Frazeologija v modemi*. Magistrska naloga. Ljubljana.

- Kržišnik, Erika, 1994a: *Slovenski glagolski frazemi (ob primeru frazemov govorjenja)*. Doktorska disertacija. Ljubljana.
- Kržišnik, Erika, 1994b: Frazeeologija kot izražanje v »podobah«. *Pouk slovenščine malo drugače*. Trzin: Založba Different, d. o. o. 91–103.
- Kržišnik, Erika, 2013: Moderna frazeološka veda v slovenistiki. Jakop, Nataša in Jemec Tomazin, Mateja (ur.): *Frazeološka simfonija: Sodobni pogledi na frazeologijo*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 15–26.
- Kržišnik, Erika, 2014: Zoonimi v slovenskih frazeoloških primerah. Vidović Bolt, Ivana (ur.): *Životinje u frazeološkom ruhu*. Zagreb: FF press. 1–20.
- Kržišnik, Erika, Jakop, Nataša in Jemec Tomazin, Mateja (ur.), 2016: *Prostor in čas v frazeologiji*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Paternu, Boris in Jakopin, Franc (ur.), 1988: Predgovor. *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura: mednarodni simpozij od 1. do 3. julija 1986*. Obdobja 8. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 5–6.
- Pavlica, Josip, 1960: *Frazeološki slovar v petih jezikih*. Ljubljana: DZS.
- Petermann, Jürgen, 1988: Frazeeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (I–IV): nekaj osnovnih vprašanj vloge frazeologije v slovarju. Paternu, Boris in Jakopin, Franc (ur.): *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura: mednarodni simpozij od 1. do 3. julija 1986*. Obdobja 8. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 301–310.
- Petric, Špela, 2011: Novejši večbesedni leksemi v slovenščini z vidika slovaropisja. *Jezikoslovni zapiski* 17/1. 143–156.
- Piirainen, Elisabeth, 2005: *Europeanism, internationalism or something else?* Proposal for a cross-linguistic and cross-cultural research project on widespread idioms in Europe and beyond. *Hermes. Journal of Linguistics* 35. 45–75.
- Pogorelec, Breda, 1963/64: O poskusnem snopiču Slovarja slovenskega knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo* 9/7–8. 232–242.
- Polajnar, Janja, 2013: *Neprodani in trdni. Ja, seveda, potem pa svizec ...* Osamosvajanje oglasnih sloganov v slovenskem jeziku. *Jezik in slovstvo* 58/3. 3–19.
- Schippan, Thea, 2002² (1992): *Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Niemeyer.
- Schreiber, David, Mahlow, Cerstin in Juska-Bacher, Britta, 2012: Phraseologische Neologismen: Identifikation und Validierung. *Yearbook of Phraseology* 3/1. 3–30.
- Steffens, Doris, 2015: Zur Benennungsfunktion von Neologismen am Beispiel von phraseologischen Einheiten. *Der Deutschunterricht* 67/3. 58–67.
- Štumberger, Saška, 2011: *Pojmovni svet in struktura novejše slovenske leksike*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Štumberger, Saška, 2015a: Slovaropisna obravnava novejše leksike. *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 10. 153–166.
- Štumberger, Saška, 2015b: Leksikološka opredelitev novejše leksike in terminološka raba v slovenskem jezikoslovju. *Slavistična revija* 63/2. 249–59.
- Toporišič, Jože, 1973/1974: K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije. *Jezik in slovstvo* 19/8. 273–279.

Toporišič, Jože idr. (ur.), 1990: *Slovenski pravopis. 1, Pravila*. Ljubljana: DZS.

Toporišič, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Vidovič Muha, Ada, 1988: Kontrastive slowenisch-deutsche Typologie der Nominalkomposition. *Wiener Slawistischer Almanach* 22. 311–322.

Vidovič Muha, Ada, 2021 (2000): *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Phraseological Neologisms in Slovenian and German Dictionaries

Phraseological neologisms are a category of multi-word neologisms, characterized by a known time of origin and acceptance in the vocabulary. This paper examines the presence of phrasemes in the Dictionary of Recent Vocabulary of the Slovenian Language (SNB) and German dictionaries of neologisms. The search process in the Slovenian dictionary involved collecting multi-word entries with expressive qualifiers and also including phrasemes without expressive qualifiers. The precise presentation of neologisms in German dictionaries allowed for an automatic search. Out of a total of 2,519 neologisms, 134 were identified as phrasemes, which amounts to 5,3%. Online search enables selection based on various criteria, with idiomaticity being an important criterion for phrasemes, distinguishing complete, partial, and non-idiomatic vocabulary entries.

Researching phraseological neologisms is a new scientific area in Slovenian linguistics. The analysis of German materials revealed the relevance of a broader definition of phraseology in neologism research, without excluding (idiomatic) terminological multi-word lexemes. However, one of the main challenges in studying phraseological neologisms lies in data collection. In Slovenian dictionaries of neologisms, improving the labelling in terms of structure and idiomaticity would greatly enhance the usability of the material for researching different types of neologisms and obtaining new information about lexical change.

Keywords: lexis, phraseme, idiomaticity, dictionaries, Slovenian, German